

geschiedkundige gronden, bestaat dan voor h. —
Rolde wil men van den noorman *ROLLO* heb- leid,
 die deze gewesten in 874 bezocht. *Ellersveld* mer-
 loop, zonde aldus genoemd zijn, naar twee mo. —
 LEERT en *BRAM* (eene verkorting van *ABRAHAM*) aldaar
 in het midden der 15de eeuw verblijf hielden, en van roof
 leefden, hebbende ook eene jonge dochter geschaakt en
 onteerd, wier vader zij den hals afsneden en daarna naar
 dat ruime veld ontvlugtede, waar zij in den grond woon-
 den, en waarvan vele verhalen in omloop zijn. 't *Lo* of
Loe b. v. in *Anloo*, *Banto*, *Busto*, *Dwingeloo*, *Elloo*, *Schoon-*
lo, *Vriescheloo*, *Waterloo* enz., zijn misschien namen afge-
 leid van hooge plaatsen, *PICARD* zegt in zijn *kronijk* of
Antig t. a. p. bl. 175 — „die wat hooger en verhevener
 is, als 't omliggende landt, zonder nochtans te kunnen
 strecken voor een Bergh.” — Zoo komt het Groninger
loog van *loën*, *loogen* als zijnde op *loën* (hoogten) gebouwd,
 om voor de watervloeden bevrijd te zijn. Zie *KILTAAN* op
Loogh, een oud Saksisch woord dat volgens die taalkundige
Dorp (*pagus*) beteekent. *Waart*, *waard* of *weert* is mede een
 oud Saksisch woord, *PICARD* zegt t. a. p. bl. 203, „en be-
 duidt lageland, dat onder water loopt.” — Hiermede staat
 weering van zee of rivierwater door omdijking in
 verband, men denke aan de Ruigewaard, Alblasserwaard
 enz. — van daar ook *weer*, de weerwering der vloed, te
Gurvelsweer, de *weer* bij *Stedum*, *Bellingweer*, *Mensingeweer*,
 de weer tusschen *Audel* en *Warffum* en andere langs oude
 rivierbeddingen, waar men nog brokstukken van dijken ziet.

Volgens het algemeene volksgevoelen is de oudste plaats
 van de Provinciën Groningen, Friesland en Drenthe, het
 vernaarde en nu bijna geheel vervallene *Stavoren*, waarvan
 men dan ook bij de Friesche kronijkschrijvers de meeste
 mirakelen boektoekt vindt.

Nadat wij zoo veel merkwaardigs van het aloude *Sta-*
voren gehoord en gelezen hadden, zie onder vele andere
 schrijvers ook H. *SORENBOOM* op- en *Neder-gant* van *Sta-*
voren, Amsterd. 1702) en waarvan ook de omtrek eene
 geschiedkundige veelwaardigheid bezit, waarop de belangstel-
 ling in de laatste jaren door het fraaije werk: *De Roos-*
van Dokema van Mr. J. VAN DENNIP nog meer was opge-
 weekt, besloten wij, om op onze terugreis uit *Holland*
 naar *Groningen* van *Amsterdam* naar *Stavoren* over te ste-

ken om alsdan eenige plaatsen in de Grictenij *Heme-*
lumer-Oldelphaert en *Noordwolde* in oogenschouw te nemen,
 zoo als: *Hindeloopen*, *Stavoren*, *Molkwerum*, *Koudum*, de *Ca-*
lama-dammen, *Warns*, *Scharl*, het *Rodeklif*, het *vrouwen-*
zand en de *Wildemarkt* in *Gasterland*; dat alles toch vindt
 men in een kleinen omtrek van den Zuidwest-hoek van
Friesland. — Van dat uitstapje willen wij hier eenige bij-
 zonderheden mededeelen:

In de maand Februarij 1835 stapte ik te *Amsterdam*
 op de *Hindelooper* beurtman, en voer daar mede naar ge-
 meelde stad in *Friesland*. — Na een betrekkelijk lange
 reis, door stilte en tegenwind, boorden wij op een zeer
 schoonen avond de ondiepe haven van *Hindeloopen* binnen,
 het zeil van ons vaartuig hing als werkeloos in breede
 plooiën op de giek, en langzaam bewoog zich de kras-
 sende vleugel op de mast, de prachtige *Orion* en de vuur-
 roode *Aldubran* schitterden met fonkelend licht, in de ef-
 fene spiegel der zee, zoodat alles de grootste stilte aankon-
 digde; ook aan wal was alles stil en in diepe rust en wij
 bleven tot het krieken van den dag aan boord, toen ha-
 nangekraai en hondengeblaf het eerst de stilte afbraken; en
 nu stapten wij in het naakte, boomlooze *Hindeloopen*, waar
 men even min bosch en geboomte ziet, als op de *Zolkamp*.
 Wij vonden ons hier, bij onze wandelingen door de stad en
 diens omtrek, even als later te *Stavoren*, grootelijks te leur
 gesteld, nergens vonden wij eenige noemenswaardige sporen
 van oude gebouwen of ouderwetsche huismeubelen,
 zelfs geen oud en fraai porselein (waarop mijn reisgenoot
 het vooral gemunt had) en evenmin bijzonderheden van
 vroegeren toot en opschik, waar in de vrouwtjes certijds in
 de smaak der kleedij, eene zoo groote uitzondering op die
 van het overige *Friesland* maakten; — wij zagen er wel
 huizen met hooge regt opgaande trapgevels, en luifels voor
 de voorden, ter weerszijden met banken, hooge steile da-
 ken met roode pannen; doch vele dier huizen waren reeds
 grootelijks in verval en eenige andere door meer moderne
 huizen vervangen. Zoo wel als de *Hindelooper* kleedij was
 ook de taal niet meer zoo bijzonder eigendommelijk als
 weleer, — de meesten spraken Hollandsch met een friesch
 accent, eigentlijke oudheden, oude gedenkteekenen uit vroe-
 gere eeuwen vonden wij ondanks ons zoeken en vragen
 niet. — Van *Hindeloopen* wandelden wij langs den zwaren

Teenskra "Stadsen dorpskronieken

deel I

zeedijk, die aan de buiten zijde met kostbaar post- en paalwerk, vlienten en graniet blokken tegen de rolling der zee beveiligd is, naar de aloude hof- en residentiestad *Stavoren*, waarin de Friesche vorsten eertijds resideerden. — *SOKTROOM* zegt, in zijn *Op- en nedergank van Stavoren*: eerst 7 Pijnsen, toen 7 Hertogen en daarna 9 Koningen, doch van de laatste hebben ook te *Dockum* en *Medemblik* gewoond. *SCHOTANUS* zegt: „*Stavoren* was eertijds de grootste, rijkste en sierlijkste stad van geheel Friesland, de stoel der Friesche koningen, een magtige koopstad, met een zeer goeden haven.” Bij het naderen van *Stavoren* berinnerden wij ons het gelezene aangaande *stavo's* gewijde *tempel*, van het later bestaan hebbende *St. Odolphus-klooster*, van hare schepen, handel, rijkdom en weelde, zijnde de derde stad in rang van alle zeesteden die tot het *Hanzeverbond* behoorden. Wij dachten daarbij aan het magtige *Stavoren*, welke stad haar rechtsgebied eens tot aan *Nijmegen* uitstreckte, alwaar men nog heden op een steen in de buiten muur der *Hoesche-poort* deze inscriptie vindt: — *Huc Usque regnum stauriensis* (tot hier toe strekt zich het regt van Stavoren uit). — Aan Stavoren, dat eens geleerde en zeer rijke mannen en ook eene eigene munt binnen hare wallen had, immers reeds in 920 woonde in Stavoren de Geschiedschrijver *CARPENS*, bijgenaamd: *STAVORIENSIS*. In 1425 vond men in het west van Stavoren, een gouden penning, waar op men aan den eenen kant las: *Adgillus secundus Frisorum Rex* (d. i. *ADGILLUS II* koning der Friezen) en aan den anderen kant: *Moneta aurea civitatis stauriensis* (d. i. Goudenmunt van de stad Stavoren). Op den 2 Dec. 1502 vond men 2 zilveren penningen, die tijdens de regering van koning *ROBBOUD I* gesneden waren, en hoe vele sagen en fabelen, legenden en volksverhalen bestaan er niet van die stad en hare ingezetenen? zoo als de sprookjes van *stavo*, die van het *Roodeklif*, de *varige draak*, de *overnuchbare Iren-aren* op het *vrouwenland* een vloek van God! — de *stalen-kroon*, de *roodestandaart*, het gewijde *St. Odolphus-klooster* en de wonderen van den vermaarden *PAAP JAN*, die nog door vele geloofd worden, als of dat alles in der daad zóó had plaats gehad, zoo als het volk en sommige Friesche kronijkschrijvers ons die misikelen opgedisscht hebben. Zijn die overleveringen en duizende spook-verhalen uit de vroegere eeuwen te ongerijmd om geloof te verdienen, ook zijn andere

gaven van gesneuvelde Friezen, of die den dood bij hooge vloed en in het zeewater vonden, of ten gevolge pest en hongersnood een ellendigen dood stierven, ongemeen vergroot en in getallen zeer overdreven. Hoe toch zouden zij telkens na zulke groote verliezen van mannen, vrouwen en kinderen, die hier onder het zwaard, en daar door de golven, of ziekten den dood vonden, of door landverhuizing naar elders vertrokken, telkens weder, zulk eene aanzienlijke legermacht op de been hebben kunnen brengen, als de kronijkschrijvers vermelden? doch, hoe ook overdreven, kan men aan die berichten en volksverhalen, niet alle geschiedkundige waarheid ontzeggen en het vergrooten dier opgaven had zijne reden, velen toch beviel de eenvoudige en natuurlijke waarheid niet, deze moest ingekleed en opgesierd worden, zoo als dit ook nog heden door de groote menigte verlangd wordt, en van daar dan ook, dat menig reisverhaal, ontrouw aan de waarheid, gekleurd en opgesierd in het licht gegeven wordt. Ook in het godsdienstige, wilde men verhalen van wonderen, en de priesters gaven, om ingang bij het domme gepeupel te vinden, vol gaarne gehoor aan dat verlangen, en de meer verlichte mannen waagden het niet, dat bijgeloof en die priester fabelen te bestrijden. — Hebben ook de Grieksche wijsgeeren *SOCRATES*, *PLATO* en anderen geene fabelen mede gedeeld, en zouden zij ook zelve die *Mythen* voor waarheid hebben gehouden? — „Gewis niet” (zegt *C. M. FUNK* in zijne *Mythologie* of *Godenleer*, voor jongelieden dl. I. bl. 11) — „de wijsgeeren onder het volk zagen ze voor niets anders aan, dan het geene zij inderdaad zijn; maar voor den grooten onbeschaafden hoop waren zij even zoo goed heilige en onbetwifelde waarheden, als zoo menig ander bijgeloof in den tegenwoordigen tijd, zelfs onder Christenen.” —

De *Mythologie* der Friezen was ook met de zeden en gebruiken, met de godsdienst en de staatsregeling, en diensvolgens met de burgerlijke welvaart, zoo naauw verknocht, dat de wijzen onder het volk, die zich het wedervaren van *DOVERACIUS* herinnerden, het niet durfden wagen de ongerijmdheden daar in te ontdekken, of luide daarvan te spreken. — De eenvoudige waarheid wilde het volk niet. Zoo ook moest de groote wijsgeer *CALIST*, in 1633 op een schavot, zijne bewering over de beweging der aarde en an-

dere wereldligehaamen, herroepen, omdat die bewering ongelukkig niet met zekere uitdrukkingen in de gewijde boeken overeenkwamen, hij was echter wijsgeer genoeg, om zich niet aan een verschrikkelijken marteldood prijs te geven, en onderwierp zich aan het vonnis, door onwetende monniken over hem uitgesproken, en herriep voor het opgeruide gemeen de stelling, dat deze aarde zich bewoog; — want, wat de regibank der inquisitie ook vermogt, de aarde zoude wel blijven draaijen, en alle 12 uren het onderste boven keeren en haren weg om de zon blijven vervolgen, zijne herroeping veranderde den loop der dingen in het groote heelal niet, en het volk toch, was evenmin als de priesters, te overtuigen, geloovende minder de eenvoudigste waarheden dan wonderen en mirakelen, in strijd met de wetten der natuur en der wiskunde; ten allen tijd heeft het gemeene volk naar schrikbeelden gezocht, beweerende dat er licht en aarde, vuur en water booze geesten, vurige aangedrochten, aardmannetjes, duivelen, salamanders, kokers en gevaarlijke meerminnen spookten. Zij, die de natuur — en sterrekunde beoefenden, werden voor heksen, waarzeggers en sterrewigchelaars uitgeroepen of het waren in de oogen van het domme volk der priesters, met den duivel verbondene. Wie het waagde het dwaze bijgeloof te bestrijden, was levensgevaar, zelfs ook hij, die de vermetelheid had om iemand die valschelijk beschuldigd werd, te verdedigen, immers eene HIERONYMUS VAN BRAAC die voor JOHANNES HUSS wilde spreken, werd daarom levend verbrand, (1416). — Jezus zeide: „Ik heb nog vele dingen aan u te zeggen maar gij kent die nog niet dragen,” (JOH. 16: 12) en dat was ook het geval bij de heidensche Friezen; hunne blonde volksverlevelingen beschouwden zij, als onfeilbare waarheden, en niemand waagde het om die in hun midden te betwijfelen, en hoe velen deinken ook, op den dag van heden, niet terug voor het licht van waarheid en rede, niet tegenstaande het licht tot waarheid brengt, en de waarheid ons zal vrijmaken; velen klemmen zich angstvallig in de duisternis, aan sprookjes en priesterfabelen vast, geloovende liever aan de wonderverhalen van Friesche historicschrijvers, als zijnde een oonden zwarten letter gedrukt, als aan de steeds toenemende natuurkundige wetenschappen dezer eeuw, want zelfs letter, vorm, druk en papier van de heden daggelike boeken, vervetken bij sommigen wantrouwen.

Het volk wil wonderen, zoo ook wil men nog in Friesland en elders het groeijen der zoogenaamde onvruchtbare tarwe, die men met altoos ledige aren op het vrouwenzand bij *Slavoren* vindt, geenzins aan natuurlijke oorzaken hebben toegeschreven, maar aan eene straf, of eene duurzame waarschuwing van God, om de goede gaven van den schenker alles goeds niet te miskennen en zulks naar aanleiding van de bekende legende uit de 13de eeuw, als wanneer eene trotsche spilzieke vrouw, te dier plaatse, eene lading Dantziger tarwe moedwillig zoude hebben laten overboord werpen, en welke tarwe nu aldaar, steeds met ledige aren, groeiende is. — Het is echter eene zeeplant, die ook op andere zandbanken der Zuiderzee, vooral bij het eiland *Wieringen* groeit, een soort van zee-wier of eene rietachtige *Helmsplant* (*arundo arenaria*), met een menigte vezelachtige wortels en een soort van pluim, die veel op tarwe of op rogge-aren gelijk.

Ofschoon ook wij niet alles wat de Friesche kronijkschrijvers over *Slavoren* en de eerste Friesche vorsten geboekt hebben, voor geschiedkundige daadzaken willen aannemen, wilden wij die verdictselen niet geheel onvermeld laten, wijl het toch niet mogelijk is, om de oude Friesche geschiedenis van de fabelen te zuiveren, en de grens tuschen waarheid en verbeelding juist te bepalen.

Na een geruimen tijd wandelens, want wij willen onzen weg naar *Slavoren* vervolgen, verlieten wij den zeedijk, om over het eertijds zoo vermaarde *Molkwerum* of *Molquerum* te gaan, wordende door de Hindeloopers, *Alakkeren* en weder door anderen *de Roode wier* genoemd. Dan, welk een sombere gewaarwording! Dit eertijds zoo volkrijk dorp, dat men van wege de vele onregelmatig gebouwde huizen, het *Friesche doolhof* noemde, was niets meer dan een ellendige buurt, van eenige bouwvallige huizen en armoedige bewoners, op een heuvel van zware klei, vol pijn en scherven. Tusschen deze geringe huizen en naauwe kromme voetpaden, ter weerszijden met hooge heggen met struiken en slingerplanten, stond een kleine stompe toren, zonder kerk, omgeven van verwaarloosde tuinen en die bij ons tweede bezoek, een paar zomers later toen wij over *Koudum* derwaarts reisden, vol distelen en netels stonden. De paden (rijwegen zijn er niet) zijn overal met los en scherp puin van tegelsteenen en esterlingen van afgebroken huizen bestrooid,

vermengd met kalk en roet. Op de begraafplaats, zijnde het hoogste punt van de niet hooge wier, vonden wij geen enkelen ouden of merkwaardigen grafsteen. — Wij men *Molkwerum* met een rijtuig bezoeken, zoo als ik later in gezelschap van anderen deed, dan rijdt men over een los en smal pad, liggende bij den puinweg aan den dijk, zonder leuningen, en nu rijdt men van het eene stuk grasland in het andere, zijnde telkens met een hek of wring afgesloten.

Koudum is een welvarend dorp van lateren tijd. De *Galamadammen* (thans eene neringrijke herberg tusschen vischrijke wateren) en de kleine, weinig beteekende dorpjes, *Warms* en *Scharl*, leveren slechts geschiedkundige herinneringen op, en bevatten voor het tegenwoordige niets bezienswaardigs; van de merkwaardige hoogte, waarop laatst genoemd dorpje ligt, heeft men, even eens als van het *Rode klif*, een treffend gezigt oostwaarts, op den hier vlakken daar boschrijken omtrek, en westwaarts op de Zuiderzee en de torens van *Eekhuizen* en andere Noordhollandsche plaatsen.

Wij wandelden nu over *Koudum* naar *Molkwerum* terug en van daar westwaarts door de *Meeren*, thans lage doch grasrijke hooi- en weidelanden, naar *Stavoren*. Deze *Meeren* zijn in een noorder en in een zuidermeer verdeeld, tellende slechts 3 boerderijen, die mede tot de Jurisdictie van *Stavoren* behooren. Hier stapten wij bij den landman *HERTE HENDRIKS PRINS* binnen, staken een eijaar op, bezigtigden diens schoone stal vee en begaven ons nu weder op weg, naar den heer s. o. *STEDZES*, mede een vechouder en tevens burgemeester van *Stavoren*, die de vriendelijkheid had ons naar de, zoogenaamde, stad te vergezellen.

Daar zijn wij dan nu in de vermaarde stad *Stavoren*! Onwillekeurig vroegen wij den heer Burgemeester, even als of wij twijfelden: „Is dat *Stavoren*?” — Zooda wij de sluis met een dubbele valbrug over waren, hadden wij reeds een twee verdiepinge herberg, staande aan de zuidzijde der haven. Van hier gingen wij langs eenen vrij breeden straat, de éénige van geheel *Stavoren*, en niet geplaveid, zijnde slechts een oneffen puinweg met hoogten en laagten en zeer slecht onderhouden, — de stad verder in, want zoo wordt die plaats van wege hare oude privilegien genoemd, doch alles bleef even arm, vervallen en haveloos. — Hier en daar stonden brokstukken van eertijds groote huizen, terwijl andere uren verwoest met slepende

deuren
sels, g
gespijk
den co
Hil mo
nien wij
geen
plaats, zijn
den wij
geen

deuren en scheefhangende vensterluiken, met gebroken hengsels, gebrokene en met lompen gestopte glasruten, of digtgespijkeerde ramen er slechts weinig beter uitzagen, die dan ook maar voor een gedeelte bewoond waren. — Tusschen de rij, van de eertijds aan elkander sluitende huizen, zag men nu overal groote opene plaatsen, met eene alleenstaande put, in distelen en struiken, daár ruigte met puin, steen en scherven van afgebrokene huizen, — daár hangende gevels en gescheurde muren en nergens een tuin of hof. — Nergens vonden wij eenig leven, vertier of bedrijvigheid, alles toonde een teurige stilte en teruggang, armoede en groot verval, en een geheelen, nabij zijnden ondergang van *Stavoren* aan. — *Sic transit gloria mundi!* dacht ik zoo bij mij-zelfen, want ook hier was de heerlijkheid, rijkdom en welvaart van vroegere dagen, ofschoon dan ook overdreven opgegeven, geheel verdwenen. *Stavoren* had in 1622 nog acht Burgemeesters, alle in de *Kronyk* van *WISSEMUS* (laatste gedeelte, stedenbeschrijving) bij name genoemd, en wat is die stad nu?

In slechts 100 huizen telde *Stavoren* in 1835 eene bevolking van 400 Hervormden, 120 Doopsgezinden, 12 Lutherschen en 17 Roomsche Katholicken, en in 1858, bedroeg dit getal omstreeks 600 zielen, die meest van de aal of palingvisserij in de binnenwateren leven. Zoo loopen uit de *Flieussen* twee hoofdkanaln naar *Stavoren*, waarvan de noordercaart of het *Molkwerumerdiep* langs *Koudum* noordwaarts om de noordermeer slingert, en bij de *Koebrug*, eertijds *Koeport* in de stadsgracht valt. — De zuider- of *Warmservaart* loopt langs de *Galamadammen* ten noorden voorbij de Zuidermeer in *Stavoren*, alwaar zij bij het Raadhuis de *Delf* heet. De haven is $2\frac{1}{2}$ el diep en het verschil tusschen gewoon hoog en laag water 5 à 6 palm.

Deze binnenwateren, meeren en plassen, zijn rijk aan visch, inzonderheid aan paling. Andere inwoners van *Stavoren* vinden als aardewerkers en slootgravers, bij aannemers van publieke werken, en het onderhouden der zeedijken een sober bestaan, en waarvan sommigen op de opene, niet afgeheinde pleinen en grasperken in *Stavoren*, een paar schapen of geiten weiden.

Onzen weg, langs dezen zoogenaamden straat vervolgende, stapten wij links over een plein, door stekels, brandnelfs schapendrek en tuurtoeven, waaraan de schapen of geite-

vastgebonden waren, naar de kerk, in welks nabijheid doch afgezonderd naar het Zuidwesten toen een zwaren, doch niet hoogen, toren stond, zijnde van gele Friesche mopsteen gebouwd. De toren had drie kransen en hing toen negen palmen naar het noordwesten over. (In het jaar 1845 werd deze toren afgebroken). De kerk heeft een houten verwulf, een klein orgeltje, doch hoegenaamd geene merkwaardigheden. Het vermaningshuis of doopsgezinden, door den leeraar van *Warus* bediend, was, volgens zeggen van den heer Borgemeester, mede van geen bijzonder belang, en wij begaven ons nu naar het in 1775 gebouwde *Raadhuys*, boven welks hoofdingang het wapen der stad geplaatst is; bestaande uit een gekroond schild, met twee zaamgebondene bisschops-staven, vormende een *St. Andrieskruis* of een X; welk wapen door den hoogen raad van adel d.d. 25 Maart 1818, nader omschreven en op nieuw geaprobeerd geworden is. Op den Raadzaal vonden wij onder eenige oude boeken en papieren, die een nader onderzoek allezins waardig zijn, een brief der Grietsheden te *Franeke* van 1374, aangehaald bij SCHWARTZENBERG dl. I, bl. 211, en vele andere oude schrifturen, waarvan de meesten zonder eenige oudheidkundige waarde, alsmede een gilde of drinkhoorn van eene buitengewone grootte, welk inhoud ruim twee Nederl. kannen bedraagt, zijnde gemonsteerd met een zilveren rand, waarop men leest: *dezen hoorn hebben doen maken de broders van elts antonis gilde MCCCXCVII. (1397)*. Het hoorn is grooter dan die van de grootste onzer tegenwoordige ossen. Volgens *WISSENIUS* boek I, fol. 12 en *GABREMA verhaal van Leeuwarden* t. a. pl. bl. 13, zoude *ABEL* de zoon van *ERISO* het gebruik van drinkhoornas hebben ingesteld, terwijl anderen willen dat dit gebruik van de Noormannen afkomstig is. Volgens *CAESAR boek VI* waren ze echter reeds vóór de komst der Noren en Denen in gebruik; zeggende, dat ze de randen der Hoornen, met zilver versierden, en ze voor bekers bij de groote brasmaaltijden bezigden. Van hier wandelden wij op den *Veedijs*, waaraan *Stavoren* onmiddellijk gelegen is, en wierpen oostwaarts een blik op de armoezelige overblijfselen eener eertijds vermaarde stad, en westwaarts op de wentelende golven der Zuiderzee, waarop onze oogen te vergeefs een zeil zochten. — Waar toch zijn de grondvesten van de voornamelijke koninklijke paleizen en jachtuizen, waar die van *Stavo's* tem-

pel, of van het latere *St. Odolphuslooster*, waar die van het eertijds magtige *Stavoren* zelf? waar die vroegere rijkdommen en gouden stoepen, zoo als *WISSENIUS* bl. 147 zegt? — en op die vragen wijst men u in de zee, dáár op omstreeks *duizend ellen*, *W. N. W.* van *Stavorenkerk*, vindt men nog brokstukken van zeer zware muren onder de wentelende golven, en zoo zijn ook de jaren de golven van den stroom des tijds: *Anni eunt more fluentis aqua*; alles gaat voorbij en verdwijnt, niet alleen koninkrijken en steden, maar ook de reemrijkste familiën, vele vermaarde geslachten bereikten ook een zekere hoogte, en gingen daarna even onkenbaar als eene golf der zee, te niet; rijke en krachtvolle volken, steden en personen kwamen op, hadden eens hun tijd van bloei en welvaart, en verdorven daarna weder als een bloem des velds; zoo als ook reeds *DAVID*, in Ps. 103: vers 3, deze gelijkenis bezigde, — dat was ook het lot van *Stavoren*, dat was het lot van vele volken en steden vóór haar, en dat zal ook het lot van vele nog bestaande volken, steden en familiën worden.

Het kasteel te *Stavoren*, dat ten *N. W.* van de stad gelegen was, werd in 1580, door uitgewekene en later te ruggekeerde burgers, ingenomen en gesloopt. — Het laatste fabriek dat *Stavoren* bezat, was eene *zoutziederij*, en is bij den hoogen watervloed van 5 Februarij 1825 tegelijk met het havenhoofd vernield en niet herbouwd of hersteld.

Vervolgers wandelden wij zuidwaarts naar het eertijds zoo gevreesde *Rode klif*, door de Friezen ook *Ras-vier* (troode vuur) genaamd, zijnde een Diluvische heuvel, van roodachtig geel zand, vermengd met vloten of rolsteenen, zoo als men ook in *Gausterland* en in den merkwaardigen heuvel in de provincie Groningen waarop *Noord- en Zuidhorn* liggen, veelvuldig aantreft. Het *Rode klif* ligt onmiddellijk aan de zee en heeft een steilen oever, op een afstand van 4640 ellen zuidwaarts van de kerk te *Stavoren*; diens hoogste punt verheft zich *elk* Nederl. ellen boven volzee, hebbende naar het oosten eene zachte helling. Volgens de kadastrale legger der gemeente *Stavoren* heeft het *klif* met het vlakke benedenstrand eene oppervlakte van omstreeks 30 Banders, terwijl op den heuvel zelf, toen wij dien in 1835 en 1839 bezochten, omstreeks 12 Banders bouwland was, aan verschillende landgebruiken toebehoor-